

„ДИЛЕМАТА НА ПИЛЕТО“
(ТЕОРИЯТА ЗА НАДМОЩИЕ)
В МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОТНОШЕНИЯ
ПО ПРИМЕРА НА КРИЗАТА МЕЖДУ
ГЪРЦИЯ И ТУРЦИЯ ОТ 1987 Г.

Никос Г. Мерцанидис и Стефанос Кацулис

Теоретичен анализ

Теорията за надмощието (*Chicken game*) се появява за пръв път в математиката. Сега обаче се наблюдава нейното широко разпространение и приложение в много други науки на теоретично ниво. Тя е свързана с теориите за вземане на решения, но също така и с международните и вътрешнодържавни конфликти.

В настоящата статия ще бъде изследвано приложението на теорията за надмощието, като за пример ще бъде дадена гръцко-турската криза от 1987 г. Анализът ще се базира на модел, изграден на база на теорията на политическия реализъм. Реалистичният модел включва група аксиоми. Аксиомите са теоретични твърдения, които се приемат за даденост, без да се проверява тяхната вярност, приложимост и др.

А. Реализмът изисква държавите да са доминиращи (или дори уникални) на международно ниво.

Б. Приемането на суверенитета или на държавата като основна и минимална единица в международната обстановка обосновава констатацията, че в международната обстановка не съществува върховна власт (напр. световно правителство).

В. Друга основна аксиома е, че държавите „мислят“ и действат рационално, имат единствена по рода си цел, която е защита на националните им интереси.

Г. Всяка държава действа различно. Като цяло една държава може да защити националните си интереси, когато е поне по-

силна от опонентите в международната обстановка. Следователно за реалистите **надмощието е най-важно за една страна**. Разбира се, военната форма е най-открояващата се форма на надмощие, докато икономическият потенциал се възприема като средство за придобиването ѝ.

Д. Ето защо международната обстановка се счита за област на непрекъснато съперничество, насочено към акумулиране на сила.

Аксиоматично се приема, че и Гърция и Турция имат тези характеристики и атрибути.

Елементът рационалност

Основен елемент, който има доминираща роля и в теорията за надмощието, е рационалността на държавата участник, що се отнася до международната обстановка и съответно държавата изпълнител на ниво превъзходство. Рационалността е средство, което държавата използва за вземане на решения, но също така и за изграждане на стратегия, която се отразява и демонстрира на ниво превъзходство. Разумният изпълнител взема всичката налична информация, оценява я и на базата на това планира тактиката и стратегията си. Сред алтернативите за ходове изпълнителят избира една, която ще увеличи печалбата максимално и ще ограничи нежеланите щети или такъв ход, който ще намали загубите до минимум. Това е рационална стъпка, дотолкова, доколкото рационалното е процес на оценяване на информацията и алтернативите.

Какво е надмощие?

Надмощието е техника или процес, посредством който взаимодействието между две или повече държави се записва и анализира. С други думи то е налице, когато „решенията на две автономни единици определят изхода от дадена ситуация“. Откроява се, че надмощието обикновено е статично, защото отразява ситуацията в определен момент или при определени условия.

Видове надмощие

Има две основни категории надмощие. Първата е свързана с възможността за сътрудничество между двете държави изпълнители, а втората категория се отнася до системата, посредством която се определят параметрите на превъзходство.

Надмощие при сътрудничество и конфронтация (несътрудничество)?

Съгласно първата категория надмощието може да се осъществява в случаи на сътрудничество и конфронтация (несътрудничество). В подкатегория сътрудничество двете държави изпълнители трябва да се справят с определена ситуация, което може да доведе до някакъв вид коопериране помежду им. В подкатегория конфронтация (несътрудничество) двете държави не си сътрудничат, което води до конфликт, тъй като и двете искат да надделеят.

Превъзходство без излишък, превъзходство с излишък и смесено превъзходство

Втората категория има три подкатегории на надмощие: надмощие с нулев резултат, надмощие с положителен резултат и смесено превъзходство.

При превъзходството с нулев резултат печалбите на единия участник съответстват точно на загубите на другия. По този начин разликата между печалба и загуба е 0 (например две армии, които се бият за регион от стратегическа важност); в този случай земята, завоювана от едната армия, е изгубена от другата (графика А.1).

При превъзходството с положителен резултат няма съответствие между печалбите на един изпълнител и загубите на неговия опонент (или поне абсолютно съответствие). При такъв вид превъзходство печелившият изход за единия изпълнител не означава задължително загуба за неговия опонент. Възможно е и двете страни участници да имат положителен резултат чрез съзнателно или несъзнателно сътрудничество (графика А.2).

Смесеното превъзходство се счита за комбинация от резултатите на другите две (графика А.3).

		Участник 2		Превъзходство с нулев резултат
		избор а	избор b	
Участник 1	Избор а	+1, -1	-5, +5	Очевидно е, че загубите на единия участник във всички случаи се равняват на загубите на другия (числата са измислени)
	Избор b	+5, -5	-1, +1	

Графика А.1

		Участник 2		Превъзходство с положителен резултат
		избор а	избор b	
Участник 1	избор а	-5, +3	+4, -8	При всички случаи печалбите на единия участник са различни от загубите на неговия опонент.
	избор b	+7, -1	-2, +9	

Графика А.2

		Участник 2		Смесено превъзходство
		избор а	избор b	
Участник 1	избор а	-2, +2	+3, -4	В случаи aa и bb печалбите на единия участник се равняват на загубите на другия, но в ab и ba това не се случва.
	избор b	+6, -5	-1, +1	

Графика А.3

Можем да споменем и друго разграничение с оглед степента на информираност – надмощие при *пълна* или *непълна* информация. Когато участниците са запознати с всички предишни ходове на техните опоненти, както и с обстановката, тогава се предполага, че те имат пълна информация. Ако някой от горепосочените елементи е неизвестен, тогава говорим за ситуация на непълна информация. Очевидно пълната информация се отнася към теорията, а не към практиката, защото изисква идеални обстоятелства. За улеснение на проучванията се приема, че когато мнозинството от елементите са известни, говорим за пълна информация.

Надмощие с оглед облаги

Надмощието с оглед облаги е смесено превъзходство на конфронтация (несътрудничество), което описва ситуации на фронтален сблъсък. Наченки на превъзходство се откриват дори в сцени на западни филми. Например: двама младежи карат коли един срещу друг по тесен път до момента на фронт

талния сблъсък, за да докажат смелостта си. Всеки има две опции: да обърне в последния момент или да следва маршрута на фронтален сблъсък. Ако последват втория вариант, могат да загинат (случай ВВ). Ако и двамата се отклонят от маршрута на фронтален сблъсък, ще си спасят живота (случай АА), въпреки „неодобрението“ на приятелите им и въпреки цената, която трябва да платят заради решението си. Ако само единият завие, той ще бъде „страхливецът“ (другият ще обере лаврите), а съперникът му ще е герой (случай АВ и ВА). Резултатите от тази матрица са измислени. Тяхната цел е да покажат по разбираем начин най-вероятните изходи от надмощието, както са описани в теоретичната му презентация (графика А.4).

На ниво държави случай ВВ може да означава и ескалиране на конфликта, както и евентуална война, докато случай АА може да доведе до намаляване на напрежението. В случай АА (малката) цена, която двете държави ще трябва да платят (що се отнася до войната), ще бъде заклеймяването им като „международни размирици“. В другите два случая има държава, която печели нещо („герой“) и държава, която губи нещо („страхливец“).

На ниво индивиди такъв конфликт се счита за нерационален. Въпреки това на държавно ниво, пречупен през парадигмата на реализма, навлизането в конфликт с цел защита на националните интереси е приемливо (рационално). Следователно рационалността съществува при надмощие с оглед облаги.

		Участник 2	
		избор а (завиване)	избор б (направо)
Участник 1	избор а (завиване)	-2, -2	-5, +5
	избор б (направо)	+5, -5	-200, -200

Графика А.4

Стратегия

Стратегията в този случай се изгражда по следния начин: всеки различен начин на действие е едновременно различна тактическа стъпка за участващите. В математическата матри-

ца са записани всички възможни начини на действие и в този смисъл цялата тактика. Всяка комбинация от тактически стъпки дава резултат (победа – загуба – равен) и има последствие. Следователно всички последствия са записани в матрицата. Накрая най-важното е изборът на алтернатива.

Рационалният участник записва всички преимущества и недостатъци на всеки избор в съответствие с кредото си. Окончателният избор, разчупен през призмата на всички алтернативи, е свързан с анализа на загуба/печалба и се базира на качеството на информацията, която има за тях. Всеки участник си избира стратегия, а след това опонентът разкрива своята. По този начин изборът на първия етап е необратим. На втория етап обаче участникът, който е понесъл действието, може да реагира и да си промени стратегията (обратна връзка). Гореспоменатият термин „кредо“, що се отнася до държава, пречупен през призмата на реализма, се свързва до голяма степен с „националния интерес“.

Определения

Криза: Международната криза е последователност от събития между правителствата на две или повече автономни държави, които са изправени пред сериозен конфликт почти като при реална война, което обаче не изключва и тълкуването ѝ като висока вероятност за избухване на такава.

Фаза на кризата: Последователност от подсъбития, които образуват цяла част от конфликта, на базата на която се „формира“ превъзходството.

Кулминация на кризата: Това е решаващ момент, в рамките на който опонентите трябва да вземат важно решение относно развитието на конфликта. Изборите на опонентите се детерминират от условията на самото превъзходство. Една криза може да има повече от една кулминация.

Теоретично ниво на анализ: Анализът на превъзходството в неговата първична, теоретична форма.

Кризата от 1987: По време на кризата от март 1987 г. между Гърция и Турция се наблюдават два кулминационни момен-

та. Първият е от 19 март, а вторият от 26–27 март. Елементи на криза се наблюдават още през февруари 1987 г., а на 19 март кризата избухва. Тогава гръцкото правителство обявява решението си за национализиране на Северно-Егейската Петролна Компания.

На 7 март се провеждат преговори в гръцкото Министерство на отбраната, където е взето решение за провеждане на военни маневри „Нептун-Юпитер ‘87“; Самос е определен за централен остров за тези военни действия, а датата за провеждането им е насрочена между 30 март и 3 април. Турция е подразнена от тези ходове и на 13 март изпраща разрушителя Andatepe да патрулира крайбрежието на Лимнос.

На 19 март 1987 г. конфликтът се разраства. Разузнавателният кораб Piri Reis, заедно с военния кораб Ak Hisar и разрушителя Andatepe преминават от залива Kefalos близо до Имброс. Курсът на придвижване е от крайбрежието на Лимнос до остров Самотраки, оттам до Тасос и след това до полуостров Атос; накрая се приближават до Скирос. Гърция реагира незабавно. Турският посланик в Атина е извикан и му е връчена официална протестна нота, която се отнася до провокативния маршрут на Piri Reis, както и нелегалната разузнавателна дейност, тъй като Piri Reis не е бил оторизиран от гръцките власти да извършва такава.

На 20 март Анкара отвърща, че гръцките изстребителни самолети пречат на турския шелф. Тогава гръцкият министър на външните работи поканва на среща едновременно посланиците на Европейската икономическа общност и НАТО. По същото време военната операция „Нептун-Юпитер ‘87“ е насрочена за 28 март.

Така в гореописаната борба за надмощие имаме двама участника – Гърция и Турция. Информацията е следната:

- а) и двете държави смятат, че упражняват върховна власт по отношение на континенталния шелф на островите;
- б) ходовете на Гърция от 19 февруари и 7 март;
- в) липса на възможност за сътрудничество.

Според горепосоченото Турция има следните две възможности за действие:

А. да реагира, като постави под съмнение върховната власт на Гърция над континенталния шелф и да спомогне за собствените си интереси;

Б. да не реагира и да приеме гръцката върховна власт.

Съответно Гърция може:

А. да реагира на турските провокации, като защити предишните си решения, или

Б. да не реагира, като изостави предишните си решения.

Според гореизложената информация и избора за действие на двете държави възможните изходи от борбата за надмощие (графика Б.1) ще бъдат следните:

Случай АА: При този случай и двете страни ще продължат действията и кризата ще ескалира. На теоретично ниво този случай е идентичен на примера, при който и двамата шофьори решават да запазят посоката на движение, докато колите не се сблъскат.

Случай ВВ: Тук те решават да не реагират и конфликтът е избегнат, както е съответно случаят в теорията, при който и двамата шофьори завиват и се спасяват от сигурна смърт.

Случай АВ: Ако Турция реши да реагира, а Гърция – не, то този ход ще подсили претенциите на Турция за континенталния шелф, както и ще постави занапред под съмнение упражняването на върховна власт от страна на Гърция.

Случай ВА: Ако Гърция приеме турското предивикателство, а Турция не реагира, то би следвало, че Турция приема гръцката върховна власт над континенталния шелф на островите.

		Турция	
		А. Реакция	В. Пасивност
Гърция	А. Реакция	Ескалиране на кризата	Потвърждаване на гръцката върховна власт
	В. Пасивност	Съмнения за гръцката върховна власт	Край на конфликта

Графика Б.1

На практика двете държави избират стратегия на незабавна реакция, целейки защитата на националните си интереси, ко-

ето съответства на парадигмата от аксиоми на реализма. Това води до ескалиране на конфликта и преминаване към втората фаза, която включва кулминацията на кризата.

На 23 март Турция изпраща официално съобщение до Генералния секретар на Организацията на обединените нации Хавиер Перес де Куеляр, дипломатическа нота, чрез която съобщава намерението си да започне военни маневри в областта на Егейско море.

На 25 март заместник-министърът на външната политика на Турция информира посланиците на страните от Европейската икономическа общност и НАТО относно „агресивната политика на Гърция в областта на Егейско море“ (военно присъствие на островите, нова доктрина в областта на отбраната и т.н.). Освен това Анкара, с подкрепата на Гърция, упълномощава турската петролна компания ТРАО да ръководи изследвания в четири региона на Източно Егейско море, които се намират в района на гръцкия континентален шелф. Също така е оповестено предстоящото отплаване на SISMIK-1. Същевременно Първа армия в Източна Тракия, Четвърта – разположена по бреговете на Мала Азия, и турските части в Мраморно море са мобилизирани.

На 26 март новинарската анадоолска агенция съобщава, че SISMIK-1 се отправя на разузнавателна мисия. Затова е взето решение от Съвета за национална сигурност на Турция. На следващия ден новината се потвърждава от секретаря на турското Министерство на отбраната. Отговорът е решение за всеобща мобилизация на гръцките въоръжени сили, взето на среща, в която участвали гръцки политически и военни лидери.

На 27 март Гърция решава да предприеме военни и дипломатически действия. Бойните единици са приведени в готовност, подкрепления са изпратени по границите, летищата са в пълна бойна готовност, а гръцкият флот е пуснат по вода от пристанище Саламин. Три военни кораба се отправят към открито море със специални заповеди в случай на мобилизация от SISMIK-1. По същото време Гърция съобщава на правителството на САЩ, че операцията в съюзническата база в „Неа Макри“ ще бъде спряна. Освен това гръцкият министър на външните работи се среща с българския държавен глава. След

срещата България придвижва механизирана войскава част от гръцко-българската до турско-българката граница. След тези събития е ред на Турция да реагира. Турският министър-председател съобщава, че SISMIK-1 ще се придвижи навътре в турските териториални води.

На 28 март 1987 г. SISMIK-1 отплава от Дарданелите (придружен от военен кораб и изстребител), преминава през турските териториални води и накрая пуска котва в Имброс. По същото време турски десантни отряди са в пълна бойна готовност в Измир и Фокая, а турската флота остава в Мраморно море, докато на изстребителите е наредено да се придвижат по-близо до Егейско море. Според гръцкия военачалник генерал Николаос Курис (Nikolaos Kouris), от 28 до 30 март конфликтът не търпи развитие. От друга страна и двете армии се намират в състояние на висока бойна готовност, както и SISMIK-1, акостирал на остров Имброс.

Тъй като до този момент не е имало агресивни ходове срещу Гърция, на 30 март гръцкото Министерство на отбраната решава частично да намали бойната готовност на изстребителите и нарежда на част от тях, заедно с част от военните кораби, да се приберат в съответните бази.

На 31 март SISMIK-1 отплава от Имброс и навлиза в турски териториални води, внимателно проследен от гръцки сили.

Като разполагат със следната информация:

- а) всяка страна смята, че има неограничени права по отношение на шелфа в района на островите;
- б) потвърждение за предстоящото отплаване на SISMIK-1;
- в) липса на възможност за сътрудничество, двете държави, Турция и Гърция, имат по две възможности за действие.

Турция може:

А. да изпрати SISMIK-1, за да проучи регионите, които Гърция счита за част от своя континентален шелф;

В. След преговори с Гърция, да позволи на SISMIK-1 да навлезе в турски териториални води.

Гърция от своя страна може:

А. Да вдигне тревога сред въоръжените сили и да нареди на гръцкия флот да контролира региона;

В. Да вдигне тревога сред въоръжените сили, но да не нарежда на гръцкия войска да плава в региона.

Анализът, на който се позовава теорията за надмощието, е следният (таблица Б.2):

Случай АА: Изходът от случай А и за двете страни ще доведе до ескалиране на кризата. Като се има предвид миналото на двете страни, е очевидно, че конфликтът лесно може да прерасне във война. Сигурно е, че щетите от война ще бъдат значителни и за двете страни.

Случай ВВ: Изходът от този избор ще доведе до минимизиране на кризата.

Случай АВ: Ако Турция изпрати SISMİK-1 в района на гръцкия континентален шелф и Гърция не нареди на флота да навлезе, то последната ще бъде победена. Гръцката върховна власт по отношение на континенталния шелф на Егейските острови ще е компрометирана, докато Турция ще добие правото да провежда изследвания в района, а ако реши – и военни операции.

Случай ВА: Ако Гърция даде команда флотът да се разгърне, а по същото време Турция реши да не изпраща SISMİK-1 в района, то Гърция ще е победител, затвърждавайки върховната си власт в региона, а Турция ще бъде принудена да се отдръпне дори и в частта от континенталния шелф, която контролира.

От друга страна ходът на отстъпление може да има за резултат вероятната опасност от опетняване на престижа на отстъпващата страна на международната сцена.

При всеки случай фактите съответстват на теорията за надмощие. Резултатът от борбата за надделяване, потвърден и от историческото развитие, е последният вариант – ВА. Гърция съумява да създаде правдоподобна заплаха, нарежда пълно мобилизиране на военните си сили и печели превъзходство на дипломатическо равнище. Турция, от своя страна, решава да отстъпи и въпреки негативния ефект, който това решение има върху нейния престиж, кризата приключва.

Във връзка с гореизложеното възниква следният въпрос: както беше споменато, държавите са рационални участници, които реагират в защита на националните си интереси; това е аксиома на реализма, който се използва в анализа. Как така рационал-

ният участник Турция отстъпва и решава да не защити своето върховенство в континенталния шелф на Егейските острови?

Възможен отговор е, че „Анкара е била принудена да избира между регресия и война“. Регресията „е безвредна за Турция на фундаментално ниво, докато точно обратното важи за Гърция“. В анализа загуба–печалба Турция преценява, че гръцкото поведение се характеризира с упоритост и може да доведе до сблъсък. Това би коствало на Турция война със съмнителни резултати. Както изглежда, Турция не е била готова да поеме такъв риск.

		Турция	
		А. SISMIK-1 извън гръцкия континентален шелф	В. SISMIK-1 в гръцкия континентален шелф
Гърция	А. Флотът отплава	Ескалиране на кризата – война	Потвърждаване на гръцката върховна власт
	В. Флотът не отплава	Гръцката върховна власт под съмнение	Край на кризата

Графика Б.2

На този етап кризата наистина деескалира. И двете страни не предприемат по-нататъшни ходове, които могат да застрашат интересите на опонента. Накрая военните, политически и дипломатически отношения между двете държави постепенно се връщат към своето състояние преди кризата.